

VI MAKSESÜSTEEMID

PANKADEVAHELISTE MAKSETE ARVELDUSSÜSTEEM

Reaalajalises kiirmaksete arveldussüsteemis (RTGS) arveldatud maksete arv on aastaga 3% kahanenud (vt joonis 6.1). Kõige enam (8%) on vähenenud just kliendimaksete arv. Sellise muutuse on kaasa toonud tavamaksete arveldussüsteemis (ESTA) 2005. aasta oktoobrist rakendatud arendused – arveldusperioodide lisamine ja suurmakse piirsumma kaotamine.

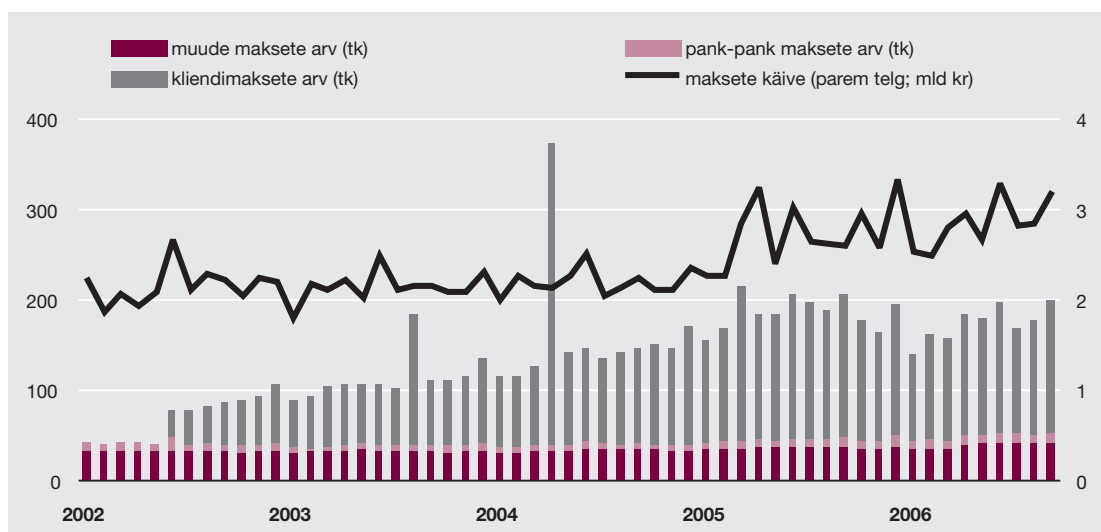
Muudatused jaemaksete arveldussüsteemis on toonud kaasa teisegi struktuurse muudatuse RTGSi maksetes. Vähenenud on ESTA arvelduste tagatiseks sissemakstavad summad. Veel aasta tagasi oli ESTA tagatismaksete osatähtsus ESTA käibes 88% ja nüüd on see langenud 65%le aasta keskmisena. ESTA tagatissummade vähenemist on võimaldanud ESTA arveldusmahu ühtlasem jaotus kogu päeva peale ning samuti võimalus pangal pärast esimese arveldusperioodi lõppu kogu tagatiseks sissemakstud ja ka laekunud raha panga RTGSi kontole tagasi kanda.

RTGSis arveldati viimase 12 kuu jooksul keskmiselt 175 makset päevas, millest 72% moodustasid

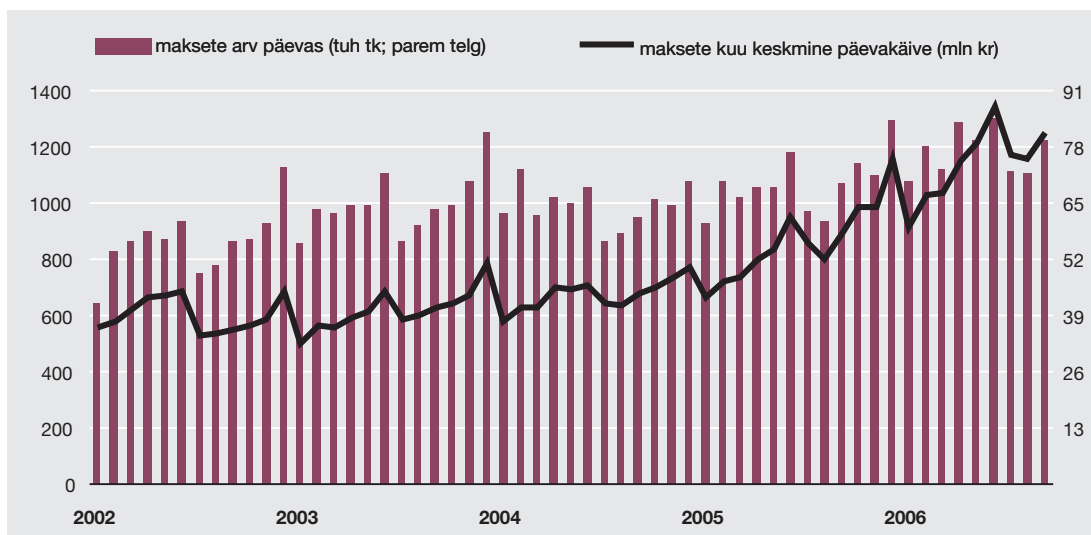
kliendimakset. Pangaklientide algatatud tehingute keskmine suurus oli 3,2 miljonit krooni, mis aasta tagasi ulatus 2,2 miljoni kroonini (aastakasv 49%). Keskmine käive suurenes 13% ja ulatus 2,8 miljardi kroonini päevas. Suurima osa käibest (55%) moodustasid endiselt pankade ESTA tagatiskonto tehingud.

2005. aasta 3. oktoobril alustas tööd **tavamaksete arveldussüsteem (ESTA)**. Tegu on endise pankadevaheliste jaemaksete arveldussüsteemi (DNS) uuendatud versiooniga. Pangakliendi jaoks on ESTA rakendamine toonud kaasa kaks olulist muudatust: kolme tunni võrra pikem arvelduspäev ja tihedam arveldustsükkel. Senise kolme korra asemel teavitatakse saaja panku laekunud maksetest üheksa korda päevas ehk igal täistunnil. Sagedasema laekunud maksetest teavitamise tulemusel jõuab ühest pangast teise makstavate maksete puhul raha saajani enamasti hiljemalt pooleteise tunniga.

ESTAs arveldati viimase 12 kuu jooksul keskmiselt 77 000 makset päevas ehk aastatagusega võrreldes 15% rohkem (vt joonis 6.2). Kiirelt on viimase aasta jooksul kasvanud ESTA päevakäive, suurenedes aastaga 39% ja ületades esmakordselt 1 mil-

Joonis 6.1. RTGSis arveldatud maksete arv päevas ja kuu keskmine päevakäive

Joonis 6.2. DNSis ja alates 3. oktoobrist 2005 ESTAs arveldatud maksete arv päevas ja kuu keskmine päevakäive

jardi krooni taseme (keskmine käive 1,1 mld krooni). Tavamaksete arveldussüsteemi vahendusel arveldatavate maksete keskmine suurus oli veidi üle 14 500 krooni, kasvades vaadeldud perioodil 23%.

MAKSEVAHENDUS

Maksete teostamise keskkond

Jaemaksete teostamise keskkonnas ei ole aastaga toimunud erakordseid muutusi. Ka TNS Emori selleaastase maksetavade uuringu kohaselt on jätkuvalt langenud pangaväliste kanalite¹ kasutamine maksimisel (68%lt 1999. a 25%ni 2006. a). 75% Eesti leibkondadest tasub regulaarmakseid panga vahendusel, kasutades selleks erinevaid panga poolt pakutud elektroonseid makseviise² ja/või tehes maksekorralduse pangakontoris (vt joonis 6.3).

Tänaseks iseenesest mõistetavad Interneti-pank ja pangakaardid on viie aasta jooksul jõudsalt kasu-

tajaskonda kogunud ja kasvutrend on jätkunud ka 2006. aastal (vt joonis 6.4). Interneti-panganduse populaarsust on tõstnud ka Interneti üha parem kättesaadavus – täna kasutab seda regulaarselt iga teine 15–75aastane eestimaalane³.

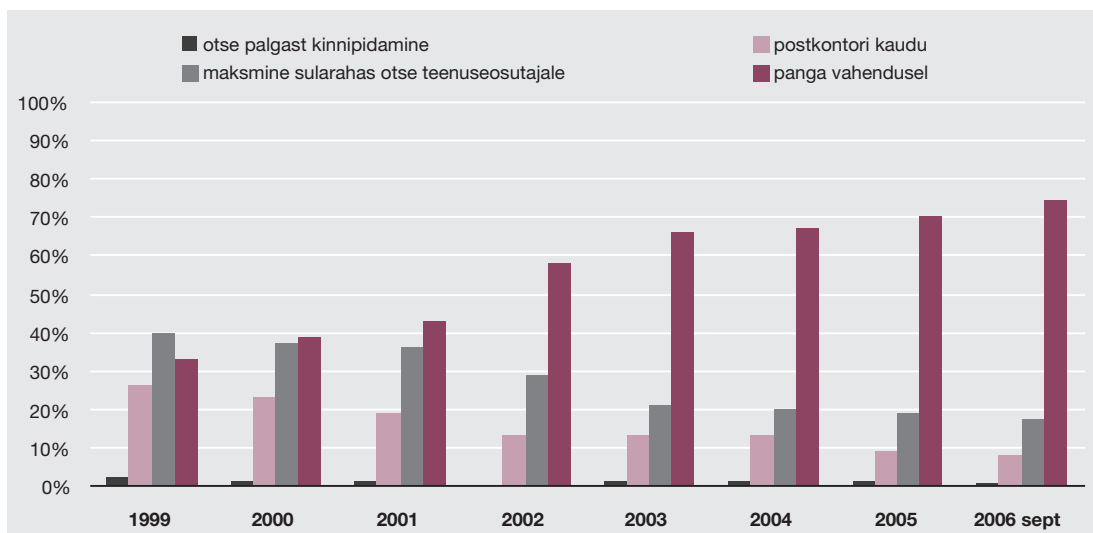
Aastaga lisandus üle 147 000 Interneti-panga kasutajalepingu. III kvartali lõpus oli neid üle 1,3 miljoni. Küll aga on Interneti-panga lepingute lisandumine juba mitmendat aastat järjest aeglustunud (sel aastal 4 protsendipunkti võrra 17%lt 13%ni).

Pangakaarte aktsepteerivate müügikohtade juurdekasv on jäänud eelmise aasta 16% tasemele. III kvartali lõpuks oli Eestis ligi 13 000 müügikohta. Makseterminalide tehnoloogia on järjest edasi arenenud ning tulevikus peaksid kaardimaksed muutuma uut tüüpi raadiosidet kasutavate, Bluetooth-tehnoloogial põhinevate makseterminalide lisandumisel veelgi mugavamaks ja turvalisemaks.

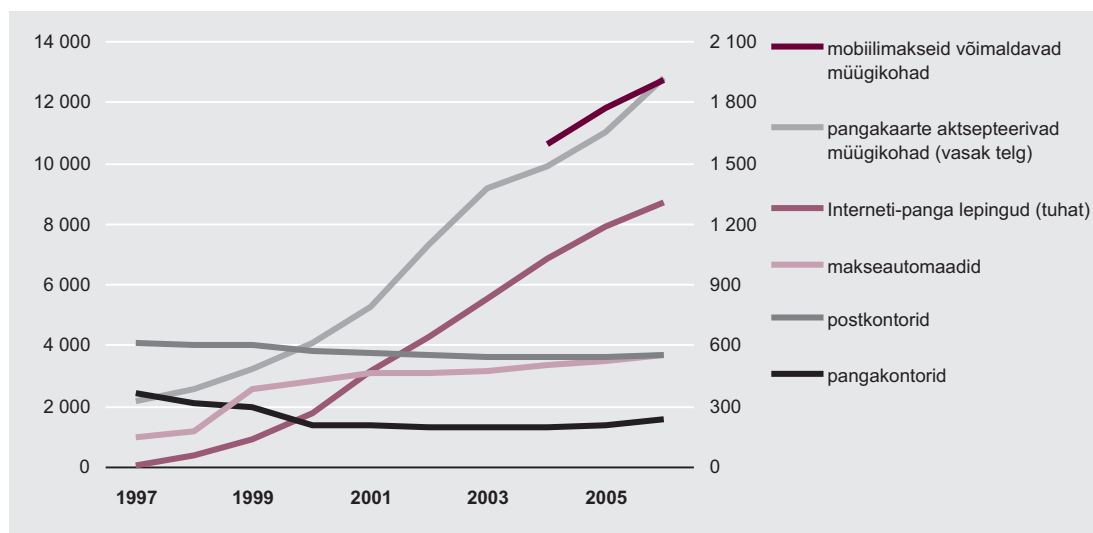
¹ Vähemalt ühe regulaarmakse maksmine kuus kas sularahas otse teenuseosutajale tema kontoris või postkontori kaudu.

² Maksekorraldus Interneti-pangas, püsi- või otsekorraldus, kaardimakse teenuse osutajale tema kontoris, maksmine makseautomaadi või telefonipanga vahendusel.

³ TNS Emori e-seire.

Joonis 6.3. Regulaarmaksete tasumine panga vahendusel ja muul viisil (% kõigist leibkondade tasutavatest enamlevinud regulaarmaksetest)

Joonis 6.4. Jaemaksete teostamise võimalused Eestis aastate lõikes (perioodi lõpu seisuga)

Eesti Posti vastu võetud maksete maht on pankade elektrooniliste kanalite arenedes pidevalt langedud. 2005. aastal vähenes maksete arv 2004. aastaga võrreldes 28%⁴.

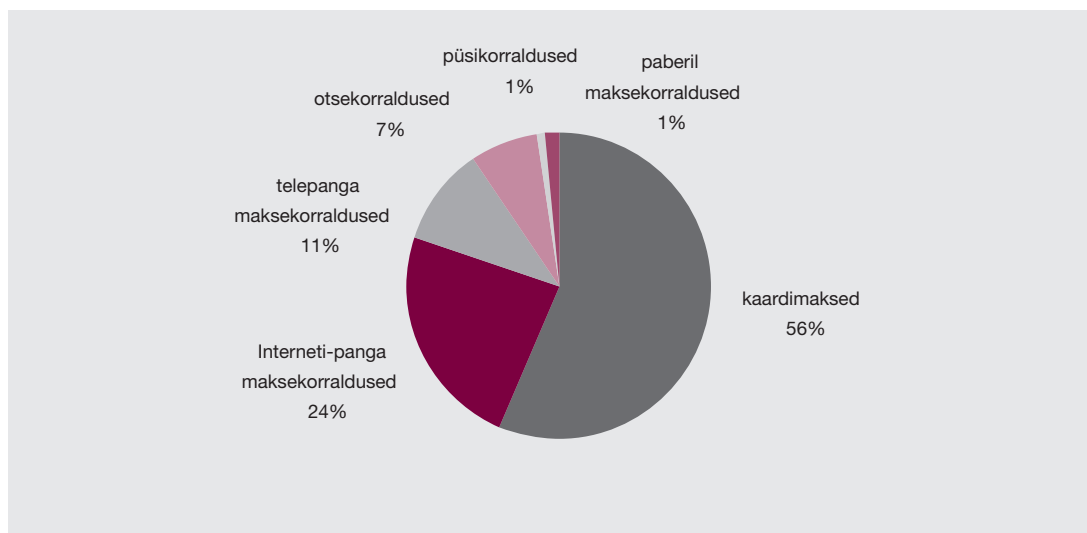
Krediitiasutuste vahendusel teostatavad maksed

Kaheksa aasta jooksul ei ole Eestis kasutatavad makseviisid kuigi palju muutunud. Küll aga eelistatakse elektroonseid ja mugavamaid makseviise järjest rohkem sularahale ja paberil ning telefonipanga maksekorraldustele. Samuti eelistatakse telepangale Interneti-panka. 2002. aasta novembris toodi turule mobiilmaksekorraldus ja lisaks sellele on ka mobiiltelefoniga võimalik kaupmehe juures maksta.

Sularahata makseviisidest on kõige suurema osatähtsusega (56%) kaardimaksed (103 miljonit tehingut aastas; vt joonis 6.5). Märksa väiksema osatähtsusega (24%) on Interneti-panga maksekorraldused

(46 miljonit tehingut) ja telepanga maksekorraldused (11%; 23,5 miljonit tehingut). Sularahata ja elektroonsete makseviiside ulatuslikum kasutamine on võimalik eelkõige sularaha enim kasutava elanikkonna arvel (pensionärid, Lõuna-Eesti ja väikelinnade elanikud, mitte-eestlased ja Ida-Virumaa elanikud).

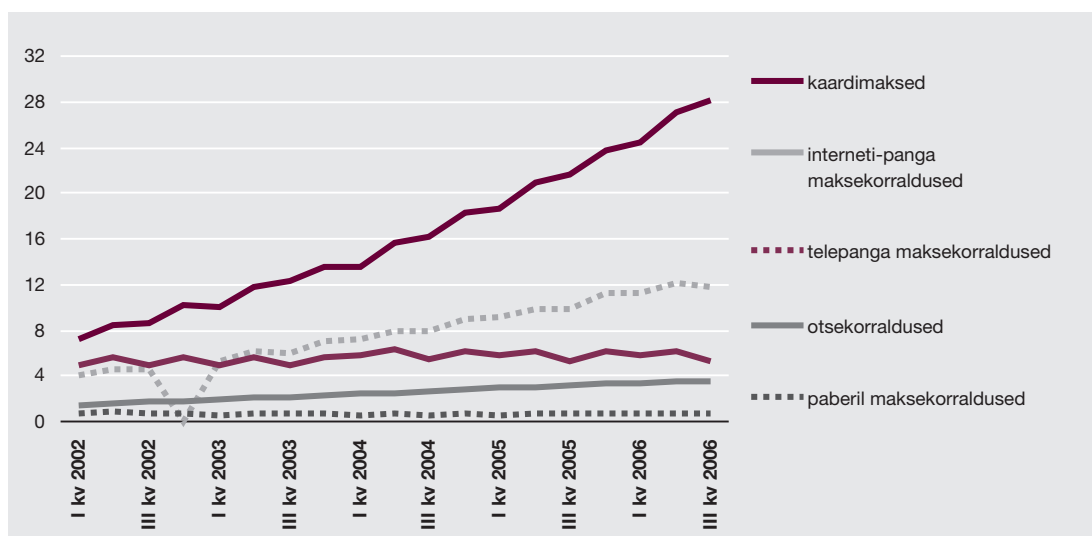
Pangakaardiga maksmise maht suurenes aastaga 18% ja kasvutempo jäi eelmise perioodi tasemele (vt joonis 6.6). Interneti-panga maksekorralduste arv kasvas aastaga 6% ja otsekorralduste arv 8%, kusjuures nende kasvutempo aeglustus vastavalt 5 ja 2 protsendipunkti võrra. Küll aga näib hoogustuvat maksekorralduste edastamine mobiiltelefoni vahendusel⁵ – tehingute arv kasvas aastaga 51%, kuid tehingute koguarv on endiselt tagasihoidlik (üle 116 000 tehingu aastas). Püsi- ja otsekorraldused on samuti populaarsust võitmas, kasvades aastaga 6% ja ulatudes üle 1,8 miljoni tehingu. TNS Emori hinnangul on püsi- ja otsekorralduse populaarsus tin-

Joonis 6.5. Sularahata makseviiside osakaal Eestis (2006. a III kvartali seisuga)

⁴ ASI Eesti Post 2005. a konsolideeritud majandusaasta aruande andmetel (http://www.post.ee/failid/Eesti_Post_est.pdf).

⁵ Raha maksjalt maksja krediitiasutusele mobiiltelefoni teel edastatud maksekorraldus, mis ei ole algatatud mobiilmakse müügikohas, kus ostetud teenuste või kaupade eest on võimalik tasuda mobiiltelefoniga.

Joonis 6.6. Enimkasutatavad makseviisid Eestis (mln tk)

gitud nii üleüldisest finantsvabadusest ja pangateenuste paremast tundmisest kui ka soovist mugavalt makseid teha.

Pangakaartide kasutamine

TNS Emori uuringu andmetel tasub kolmandik peiredest ostude eest sularahas ja kaks kolmandikku pangakaardiga. Pangakaardi kasutust ei piira maksimisvõimaluste puudumine, vaid pigem inimeste eelistused ja üldised hoiakud. Näiteks ei tunnetata pangakaardi järele vajadust või peetakse selle kasutamist keeruliseks.

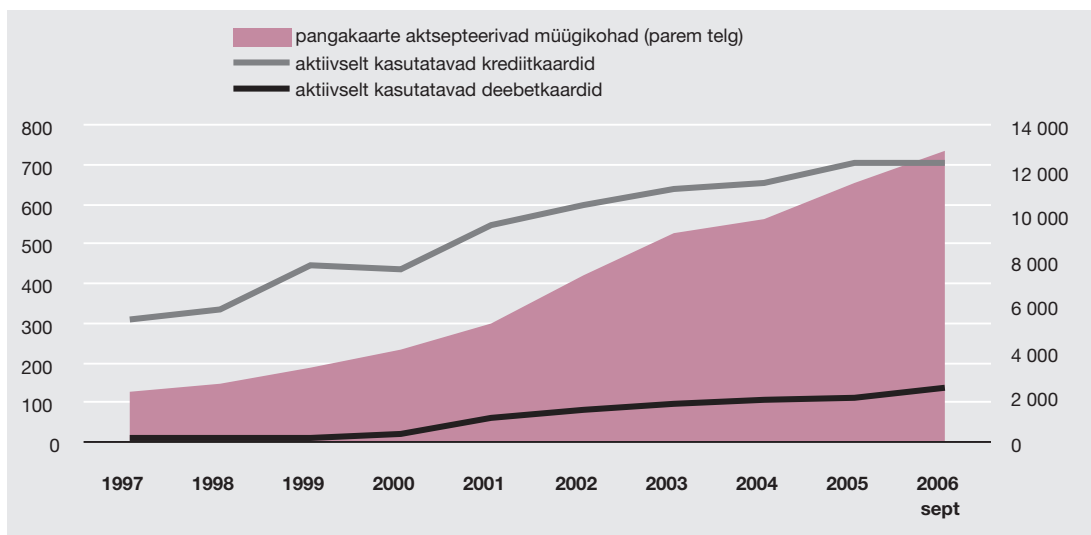
2006. aasta III kvartali lõpuks olid krediitkaardid väljastanud üle 1,5 miljoni pangakaardi, millest 76% olid aktiivsed (st pangakaardiga teostati vähemalt üks maksetehing aruandeperioodi jooksul). Pangakaartide koguarv kasvas vaadeldaval perioodil 13% ja kasvutempo kiirenes 5 protsendipunkti võrra.

Deebet- ja krediitkaartide osakaal on alates 2004. aastast olnud vastavalt 80% ja 20%. Jätakuvalt makstavat 80% deebetkaardi ja 60% krediitkaardi omanikest kaardiga vähemalt ühel korral. Krediitkaartide kasutamine on mõnevõrra hoogustunud – aktiivsete krediitkaartide arvu kasvutempo on kiirenenud ligi 10 protsendipunkti võrra (vt joonis 6.7). Krediitkaartide kasutus on saanenud nii krediitkaardist läbi viidud reklaamikampaaniate kui ka inimeste aktiivsema reisimise tõttu.

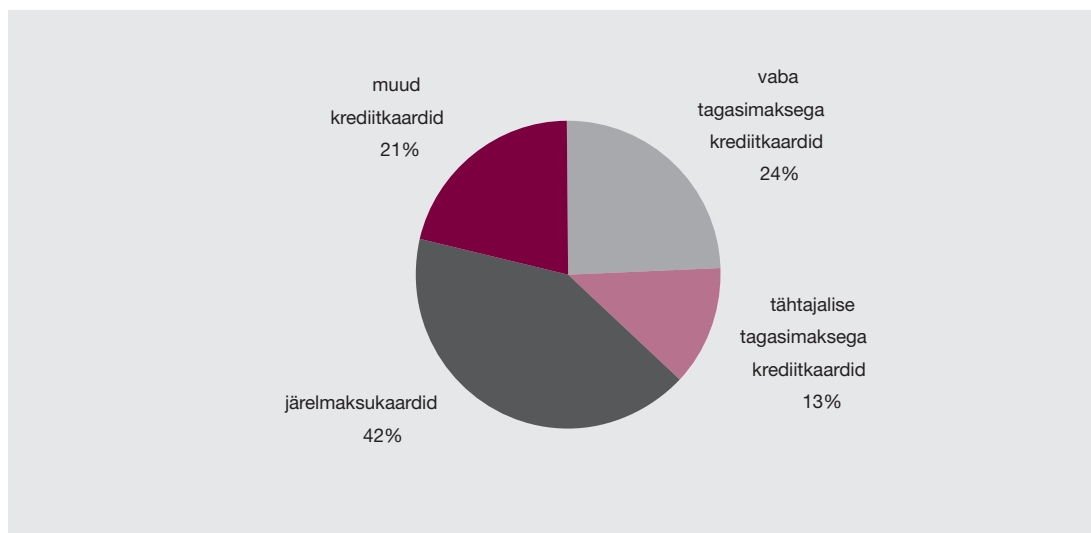
Suurem osa krediitkaartidest on järelmaksukaardid (42%; vt joonis 6.8).⁶ Vaba tagasimaksega krediitkaarte on sel perioodil väljastatud eelmisest perioodist rohkem (kasvutempo suurenes 4 protsendipunkti) ja tähtajalise tagasimaksega krediitkaarte vähem (kasvutempo vähenes 5 protsendipunkti).

Keskmiselt igal täisealisel vanuses 20–74 eluaastat on deebetkaart ja igal viiendal krediitkaart, mida ta

⁶ *Järelmaksukaart* – pangakaart, mille kasutamisel tekkinud krediidi tagasimaksmine toimub määratud maksegraafiku alusel. *Vaba tagasimaksega krediitkaart* – pangakaart, mille kasutamisel tekkinud krediidi tagasimaksmisel puudub kindel tagasimakse tähtaeg. *Muu krediitkaart* – pangakaart, mille kasutamisel tekkinud krediidi tagasimaksmisel kasutatakse mitut erinevat tagasimakse võimalust. *Tähtajalise tagasimaksega krediitkaart* – pangakaart, mille kasutamisel tekkinud krediidi tagasimaksmisel on kindla tagasimakse tähtaeg.

Joonis 6.7. Pangakaartide arv Eestis 1000 elaniku kohta ja kaardiga tasuda võimaldavate müügikohtade arv perioodi lõpu seisuga

Joonis 6.8. Krediitkaartide osakaal Eestis (2006. aasta septembri seisuga)

ka aktiivselt kasutab. Üks täiskasvanu maksab aasta jooksul keskmiselt 30 korral pangakaardiga ja see arv on eelmise aastaga võrreldes seitsme tehingu võrra kasvanud.

MAKSESÜSTEEMIDE JÄRELEVAATAJA HINNANG

Maksesüsteemide järelevaatamise vallas on 2006. aastal kõige olulisem tegevus olnud **maksete ja väärtpaberite arveldussüsteemide vastavuse hindamine eurosüsteemi nõuetele**. Kõikides Euroopa Liidu liikmesriikides, kus on käibel euro või soovitakse ühisraha käibele võtta, peavad olulised arveldussüsteemid vastama eurosüsteemi põhimõtetele ja olema ametlikult eurosüsteemikõlblikuks tunnistatud. Süsteemselt oluliste arveldussüsteemidena käsitletakse üleeuroopalise automatiseeritud reaalaajalise brutoarveldussüsteemi (TARGET) kuuluvaid arveldussüsteeme ehk liikmesriikides toimivaid RTGS-süsteeme ning keskpanga rahapoliitilistest ja likviidsuse pakkumise tehingutest tulenevate nõuete ja kohustuste arveldamiseks kasutatavaid väärtpaberiarveldussüsteeme.

Euroopa Keskpankade Süsteemi (EKPS) hindamisobjektideks olid Eesti Panga (EP) hallatav EP RTGS-süsteem ning väärtpaberiarvelduste infrastruktuurid, täpsemalt rahvusvaheliste depositeoriumidega Eesti keskpanga ja kommertspankade vaheliste tehingute teostamiseks loodud lahendus ning Eesti Väärtpaberikeskuse (EVK) hallatav väärtpaberiarveldussüsteem. EKPSi hinnangul olid **kõik nimetatud süsteemid eurosüsteemikõlblikud**.

Eesti Panga hallatava RTGS-süsteemi puhul pälvisid enam tähelepanu süsteemi õiguslik alus, vastavus TARGETi turvanõuetele ja makse lõplikkuse määratlemine süsteemireeglites. Tulenevalt järelevaataja hinnangust on Eesti Pank teinud või teeb tulevikus asjakohased muudatused. Tänapäevaks on kinnitatud süsteemireglid, milles on täpsemalt mää-

ratletud makse lõplikkuse põhimõtted. EP RTGS-süsteem on tunnistatud makse lõplikkuse direktiivi⁷ kohaldamisalasse jäävaks arveldussüsteemiks ja on kantud vastavasse nimekirja.

Rahvusvaheliste depositeoriumidega tehingute teostamiseks loodud lahendus hinnati standarditega kooskõlas olevaks, kuid enne selle kasutuselevõttu peab EKP nõukogu selle kui võimaliku eurosüsteemis erandkorras kasutatava lahenduse heaks kiitma. Hindamisraportis on selleks välja pakutud kaks erinevat võimalust. Esimene neist on jätkata eurosüsteemi liikmena rahvusvaheliste depositeoriumidega loodud lahenduse kasutamist, kusjuures kohalikust väärtpaberiarveldussüsteemist ei loobuta. Teine võimalus on kasutada rahvusvaheliste depositeoriumidega loodud lahendust ja loobuda kohalikust väärtpaberiarveldussüsteemist, mis hindamisraporti väitel tähendab kohaliku väärtpaberiarveldussüsteemi sulgemist. Lähtudes võimalusest, et EVK vahendusel võidakse kas iseseisvalt või tulenevalt OMX grupi ettevõtete konsolideerimisest tulevikus arveldada eurosüsteemi nõuetele vastavaid väärtpabereid, eelistab Eesti Pank esimest varianti.

Kuigi Eesti Pank ei kasuta praegu kohalikku EVK hallatavat väärtpaberiarveldussüsteemi väärtpaberite tagatisel tehtavate keskpanga tehingute sooritamiseks, hinnati EVK soovil siiski ka EVK hallatavat süsteemi. Eurosüsteemi liikmena hakkab keskpank EVK hallatavat väärtpaberiarveldussüsteemi kasutama üksnes juhul, kui selle vahendusel arveldatakse eurosüsteemi tehingute tagatiseks kõlblike väärtpaberitega. Hinnangu kohaselt on EVK hallatav väärtpaberiarveldussüsteem eurosüsteemikõlblik, kuid päevasisese arvelduse lõplikkuse tagamiseks kehtivad tehingute teostamisel ajapiirangud. Lisaks peab EVK eurosüsteemi nõuetega täieliku kooskõla saavutamiseks rakendama EKPSi soovitusel riskijuhtimise vallas ja TARGETi toimimisnõuetest tulenevalt.

⁷ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 1998. aasta 19. mai direktiiv nr 98/26/EÜ arvelduse lõplikkuse kohta makse- ja väärtpaberiarveldussüsteemides.